

výzkumy v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku. Důležitost a naléhavost zvoleného tématu nejlépe prokázala aktivní účast nejen profesionálních etnografů a folkloristů z centrálních vědeckých institucí, ale zejména národopisců z venkovských muzeí i dobrovolných spolupracovníků v terénu.

Pořadatelé konference uvítali návrh redakce Slovenského národopisu uveřejnit všechny přednesené příspěvky souborně v jednom z nejbližších čísel tohoto časopisu. Tím se naskytá možnost dát k dispozici tyto materiály všem našim i zahraničním zájemcům, kteří neměli možnost osobně se jednání zúčastnit. Ostatně jsme přesvědčeni, že i aktivní účastníci celostátní konference ve Strážnici budou se k otázkám nadhozeným v referátech vracet při plnění vlastních vědeckovýzkumných úkolů.

Richard Jeřábek — Václav Frolec

K METODĚ REGIONÁLNÍ A LOKÁLNÍ NÁRODOPISNÉ MONOGRAFIE

V názvu svého příspěvku označuji regionální i lokální národopisnou monografii jako metodu. Činím tak vědomě a záměrně: rozumí-li se totiž pojmem metoda promyšlený a ustálený vědecký způsob získávání, třídění a hodnocení poznatků, pak je toto pojmenování plně namístě pro komplexní studium lidové kultury v jedné národopisné oblasti nebo v jedné obci. Regionální či lokální národopisná monografie nemusí být konečná, definitivní forma vědeckého zpracování a zhodnocení nabytých poznatků, ale je jejich důležitou zprostředkovatelkou. Protože vychází z větší či menší ohraničené oblasti, není jí dopřáno zobecňovat většinu zjištění v široké míře a vyvozovat z toho dalekosáhlé teoretické závěry. Je tedy tato monografie jakýmsi mezistupněm, útvarům stojícím nad pouhou sbírkou materiálu, jen pro vědecké potřeby utříděného podle běžných zvyklostí nebo norm, ale nečiní si nárok na syntetické soudy obecné platnosti. Zároveň však v sobě zahrnuje obě vlastnosti — musí být bohatě materiálově fundována a vybavena, avšak podává jednotlivé konkrétní poznatky jen ve výběru a v jistém stupni zobecnění, ve výsledku pak umožňuje zkušenému národopisci vyslovovat soudy syntetizující povahy.

Zvykli jsme si dávat do protikladu tzv. tematickou monografii jako práci monotematickou, podávající detailní analýzu jednoho vědeckého problému, třebaže často složeného z velkého počtu dílčích otázek, a tzv. regionální nebo lokální monografii, jejíž obsah je vymezen především územně, tzn., že vědomě a do důsledku nesleduje rozšíření studovaných jevů daleko za hranicemi příslušného regionu

nebo obce, naproti tomu však usiluje o postižení vědecké problematiky v mnohem větší tematické šíři, tedy polytematicky, což v případě národopisu znamená zpravidla všechny hlavní složky lidové kultury. Zdá se, že toto podvojně pojetí se poněkud přežilo a ztrácí v současné době opodstatnění. Regionální, popřípadě lokální monografie se vlivem prohlubující se specializace v národopise přibližuje ve svých jednotlivých částech monografiím tematickým, opouští tedy půdu strohých popisů omezujících se výlučně na studovanou národopisnou oblast či obec a podle povahy předmětu a stupně jeho zbádání se odvažuje i vzdálenějších exkursů, aby předmět svého vědeckého zájmu objasnila v obecnějších vztazích a souvislostech. Je přirozené, že při nerovnoměrném vývoji a stavu bádání o jednotlivých složkách lidové kultury dochází v monografiích k disparitě; některé kapitoly je dnes možno zpracovat na nepoměrně vyšší teoretické a metodické úrovni a dospět k vědecky pregnantnějším výsledkům, než jiné, jež vlivem žalostně zaostalého bádání o některých složkách lidové kultury nemohou dospět dál než k systematické deskripci. Jako zvlášť nápadné příklady můžeme uvést na jedné straně studium lidové slovesnosti, které se ve spojení s metodikou literárněvědné práce a za pomoci mezinárodních katalogů dostalo na mimořádně vysokou úroveň, na druhé straně stojí například studium lidové stravy, jehož výsledky připomínají za nynějšího stavu víc kuchařské receptáře než seriózní vědecké studie. Ale citelně pokulhává i studium dalších odvětví lidové kultury, například rozsáhlá a složitá oblast lidové víry, obřadů a obyčejů.

V období svého zrodu nemohla metoda regionální či lokální národopisné monografie usilovat o víc, než o popisné zaznamenávání národopisných faktů. Ale její vývoj směřoval pozvolna i k jejich objasňování, k výkladům o některých příčinách odlišností lidové kultury v různých národopisných regionech. Dnes tato tendence sílí a začíná nabývat citelnou převahu: regionální a lokální monografie usilují především o postižení a interpretaci krajových nebo místních zvláštností, začlenění kultury regionální do kultury národní, popřípadě odhalují i mezinárodní vztahy, pokud se do regionální kultury promítají. Tento smysl monografie si vynucuje i poněkud odlišný metodický postup, než jaký se uplatňoval u tradiční regionální monografie spočívající na principu pouhé deskripce. Srovnávací zřetel je třeba uplatňovat již v zaměření a organizaci terénního i jiného výzkumu, který si musí být vědom svého cíle (nikoliv však výsledků); zejména však je nezbytné podřídit komparačnímu hledisku koncepci a techniku literárního zpracování poznatků získaných mnohostranným výzkumem.

V současné době převládají dva způsoby publikování výsledků komplexních výzkumů národopisných oblastí a lokalit: jedním z nich je forma sborníku, v němž jsou volně seřa-

zeny příspěvky o jednotlivých složkách lidové kultury, druhým pak je regionální nebo lokální monografie, která má více nebo méně ustálenou koncepci. Na rozdíl od některých jiných autorů¹ soudím, že komplexní národopisná monografie je kvalitativně vyšší formou interpretace výsledků studia lidové kultury než práce sborníková. Rozdíl nespočívá jen v názvu. Sborníky o lidové kultuře národopisných oblastí nebo jen jednotlivých obcí, jak je známe z posledních let hlavně z produkce bulharské, jugoslávské a polské,² podávají sice velmi podrobný obraz o jednotlivých složkách lidové kultury, ale namnoze jim chybí jednotící kritérium, postrádají onu zásadu integrálnosti, kterou postuluje J. Burszta.³ Je to patrné nejen z odlišného zaměření a hodnoty jednotlivých kapitol, ale především z míry jejich vzájemného vztahu, která se v některých případech oslabuje i chaotickým uspořádáním, postrádajícím jakoukoliv vnitřní logiku a působícím dojmem náhodnosti. Jednou z hlavních příčin této nerovnováhy je to, že jednotlivé složky lidové kultury nejsou sledovány v těch souvislostech, v jakých se vytvářely a vyvíjely, nýbrž jsou atomizovány, rozdrobeny do dílčích, navzájem nesoiměřitelných studií zpracovaných odlišnými metodickými postupy.⁴ Konec konců krajový

¹ Např. J. B u r s z t a, *Region i regionalne monografie etnograficzne (Problemy i metody badań)*. Lud LI, 1967, 606.

² Srov. např. *Kompleksna naučna dobrudžanska ekspedicija*, Sofija 1956; *Kompleksna naučna strandžanska ekspedicija*, Sofija 1957; *Kompleksna naučna ekspedicija v Severozapadna Bălgarija*, Sofija 1958; *Kompleksni naučni ekspediciji v Zapadna Bălgarija*, Sofija 1961; dále M. D j o r d j e v i ć, *Život i običaji narodni u Leskovačkoj Moravi*, Beograd 1958; S. K n e ž e v i ć — M. J o v a n o v i ć, *Jarmenovci*, Beograd 1958; viz též *Kultura Ludowa Wielkopolski I—III*, Poznań 1960, 1964 a 1967; *Stare i Nowe Siolkowice I—II*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1963 a 1966 atd.

³ J. B u r s z t a, o. c., 612.

⁴ Uvedme jako příklad dezintegrace strukturu třisvazkového díla *Kultura Ludowa Wielkopolski*: I. Velkopolsko — zeměpisný a historický náčrt. Osídlení a typy obcí. Dům a zahrada. Interiér chalupy. Náčiní a náradí domácí. Rolnická kultura. Rybolov. Mlynářství. Textilní průmysl. Kovářství. Hrnčářství. Pletařství. Selský oděv. Výtvarné umění. II. Velkopolské regionální skupiny a lokální označení venkovského obyvatelstva. Hospodářské stavitelství. Chov hospodářských zvířat. Chov ovcí. Včelařství. Zahradnictví. Sběračství. Lovectví. Z otázek hygieny. Strava. Tesařství. Stolařství. Bednářství. Kolářství. Koželužnictví. Zhotovování oděvu. Práce z rohů, kostí, vlasů a peří. Stoupy, valchy a olejárny. Transport a komunikace. III. Výroční obyčeje a obřady. Narozeninové obyčeje a obřady. Svatební obyčeje a obřady. Pohřební obyčeje o obřady. Právní lidové obyčeje. Hudební folklór. Hudební nástroje. Ústní slovesnost. Velkopolské nářečí. Lidové léčení. Démoni a démonické představy. Čáry. Věštby. Představy o světě. Cesty velkopolské lidové kultury a současnost.

sborník nemusí mít ustálenou strukturu a nemusí být komplexní, nýbrž se může zaměřit jen na některé vybrané problémy, specifické pro studovanou oblast, a neočekávají se od něj zobecnění a závěry, jež by měly mít platnost pro celou lidovou kulturu příslušného regionu nebo lokality. I v naší odborné produkci máme příklady tohoto literárního druhu.⁵

Naproti tomu regionální i lokální monografie usiluje o maximální možnou integritu národopisného pohledu na lidovou kulturu a této snaze podřizuje nejen plán a organizaci výzkumu, ale i koncepci literárního zpracování. Ze zkušenosti víme, že je nesmírně obtížné, ne-li nemožné odhalit a objasnit komplikované vztahy uvnitř lidové kultury; je to jeden z nejdělicatnějších problémů národopisu, který je navíc ještě ztížen uplatňováním zřetelů historických a srovnávacích. Nicméně je povinností etnografie, aby se tohoto úkolu nezříkala, zejména ne tam, kde jí metoda práce umožňuje — jako v případě lokální nebo regionální monografie — proniknout hlouběji do struktury lidové kultury a života. Není sporu o tom, že se lépe dařilo nahlédnout pod povrch faktů tomu badateli, který měl možnost založit svou práci na autopsii; v tom spočívá kouzlo beletristických spisů Herbenových a Táborského⁶ i vysoká míra autentičnosti ve Václavíkově Luhačovském Zálesí.⁷ Avšak tento badatelský postup dnes již nelze obecně uplatňovat, protože neposkytuje dostatečnou záruku odbornosti, připouští poměrně vysokou míru subjektivismu a pro jednoho badatele je při současné specializaci uvnitř národopisu nezvládnutelný. Nastal čas, kdy na slovo vzatý odborník v jedné oblasti národopisu může být nebezpečným diletantem v oblasti jiné. Ani samotnou problematiku dnešní regionální nebo lokální monografie není s to zvládnout jeden badatel. Proto je docela přirozené a správné, že se k práci na těchto dílech vytvářejí badatelské a autorské kolektivy, v nichž na každého jednotlivce připadá jen

taková část úkolu, kterou je s to s náležitou odborností zpracovat. Tak se vlastně komplexní národopisná monografie stává souborem monografií tematických, regionálně vymezených, ale nezříkajících se metodických postupů běžných v jakékoliv jiné práci vědecké, metodu srovnávací nevyjímajíc. O to pak je náročnější redakční zpracování díla. Má-li se stát nikoliv sborníkem náhodně skloubených samostatných prací, nýbrž jednotným celkem, musí mít stále na zřeteli všechny své jednotlivé části sub specie celku. Z vlastních zkušeností poznamenávám, že redakční práce je o to snazší, oč je pracovní tým, ale i redakční kolektiv méně početný; s každým dalším spolupracovníkem narůstají při sjednocování textu neúměrné obtíže.

Kolektivní monografie mohou sice vznikat velmi intenzívně, v poměrně krátkém čase a dospívat vcelku k přesným výsledkům, avšak v jejich objektivitě se zase utápí to, co bylo příznačné pro některé starší regionální práce, zejména beletristické povahy — totiž ona nesdažno postižitelná atmosféra lidového prostředí, ona plnost života lidu. Naše monografie poněkud propadly schematické koncepci, která naplňuje pokud možno všechny odpovědi na otázky podrobného dotazníku, ale pomijí to, co je u regionální nebo lokální monografie podstatné a prvořadé — samotný život lidu. V tom spočívala zmíněná přednost starých monografií, jejichž autoři měli čas a možnost seznámit se důvěrně s tradičním vesnickým prostředím. Bohužel však absence propracované vědecké metody poznamenala většinu těchto studií značnou měrou subjektivismu, popřípadě idealizací skutečnosti. Čím dále se vzdalujeme od starších fází vývoje tradiční lidové kultury, čím více se její pozůstatky smazávají a převrstvují, tím je pátrání po kořenech stěžejních národopisných jevů obtížnější. Z dnešního stavu lze jen s vysokou mírou kritičnosti usuzovat na celkový charakter kultury a života v tradiční vesnické pospolitosti. Nicméně mám za to, že ještě existují i na našem území oblasti nebo

⁵ Kladensko (*Život a kultura lidu v průmyslové oblasti*), Praha 1959.

⁶ Např. J. Herben, *Moravské obrázky*, 1889, týž, *Na dědině*, 1893; F. Táborský, *Rusava (Život valašské dědiny)*, Olomouc 1928.

⁷ A. Václavík, *Luhačovské Zálesí (Příspěvky k národopisné hranici Valašska, Slovenska a Hané)*, Luhačovice 1930.

alespoň vesnice, v nichž jsou v současnosti postižitelné takové společenské a kulturní poměry, jejichž studium by významně přispělo k rekonstrukci staršího, obecně již zaniklého stavu. I dnešní metoda regionální nebo lokální monografie by měla obrátit pozornost k této stránce problematiky národopisného studia, jejíž řešení ovšem předpokládá dlouhodobější a intenzivnější výzkumy v terénu, eventuálně kombinování obvyklé expediční metody s časově náročnější metodou stacionární. Tato idea mne vedla k návrhu na zpracování komplexní monografie vesnice na slovácko-hanáckém pomezí — Brumovic, které vstoupily do národopisného písemnictví pracemi Jana Herbena.⁸

Národopisná regionální nebo lokální monografie se pohybuje mezi několika extrémy: jedním z nich je beletristický obraz života, do něhož jsou zamontovány popisné pasáže,⁹ jindy je to podrobná sbírka lidových tradic, jejíž autentičnost je podtržena užitím dialektu,¹⁰ odlišný extrém tvoří popisné práce přetížené číselnými a statistickými údaji, tabulkami a grafy.¹¹ Výsledek je zpravidla závislý už na východisku, z něhož se ke zpracování monografie přistupuje, a na pracovním postupu. Krajnosti vznikají obvykle tam, kde ani cíle, ani cesty, jež k nim vedou, nejsou náležitě ujasněny. Klasický typ národopisné regionální nebo lokální monografie, jaký se

u nás rodí od dob Bartošových¹² a v Polsku od dob Kolbergových,¹³ se nezdravým výstřelkům vyhýbá a činí tak vcelku úspěšně. Příkladem toho jsou monografie Václavíkovy, které — až na jisté ústupky dobovým poměrům¹⁴ — přidržují se únosné míry v použití pomocných prostředků k vyjádření etnografické problematiky. V době docela nedávno minulé nám hrozila další krajnost, spočívající v přeceňování úlohy historických fakt ve vývoji lidové kultury. Toto nebezpečí vystupovalo pod jménem historicko-etnografické monografie, která — kdyby byla realizována podle některých projektů — byla by jakýmsi kuriózním hybridem málo přínosným pro národopis a ještě méně pro historii. S požadavkem historického pojetí regionální národopisné práce je nutno se vyrovnávat jinak než jen tím, že do čela monografie postavíme historickou kapitolu, jejíž obsah a pojetí nebude nijak souviset s následujícími výklady o lidové kultuře. Nejsem odpůrcem komplexní monografie interdisciplinární, k níž by se spojila prehistorie, historická archeologie, historie, dějiny umění, hudby a literatury, sociologie, demografie, geografie, antropologie a další obory. Pokusy byly kdysi učiněny, avšak nesetkaly se s úspěšnou realizací: buď spatřily světlo světa, ale neuplatnily se dost výrazně v odborném povědomí,¹⁵ nebo se je v původní zamýšlené podobě vůbec ne-

⁸ Jeho národopisné obrázky z konce 19. století vyšly pod názvem *Brumovice* za redakce Ivana Herbena v roce 1946 v *Družstevní práci*. — Volba této vesnice se mně zdá být vhodná i proto, že k této oblasti se vztahuje znamenitá sbírka lidových tradic *Lidské dokumenty*, vydaná A. Šebestovou v roce 1900.

⁹ Např. citovaná *Rusava* od F. Táborského.

¹⁰ J. Jindřich, *Chodsko*, Praha 1956.

¹¹ Např. *Plzeňsko II*, Praha 1938: M. Karel, *Zemědělství*. — Dále srov. K. Löber, *Beharrung und Bewegung im Volksleben des Dillkreises-Hessen*, Marburg 1965.

¹² Jsou to hlavně Bartošovy monografie Valašska, Zlínska, Kopanic a Podluží, vydané souborně pod názvem *Lid a národ I—II*, Velké Meziříčí 1883 a 1885, a monografie F. Bartoše a C. Mašíčka, *Líšeň (Obrázky lidopisné)*, Brno 1902. Srov. R. Jeřábek a J. Štika, *Literární odkaz Františka Bartoše moravské ethnografii*, Ze života a díla Františka Bartoše, Gottwaldov 1957, 49—58.

¹³ Odkazují na historiografický náčrt K. Adamus, *Monografie wsi w Polsce (Przeгляд problematyki badawczej)*, *Etnografia Polska* II, 1959, 164 n., a soupis literatury na str. 194—202.

¹⁴ A. Václavík, *Podunajská dedina v Československu*, Bratislava 1925. — Takovým kompromisem je zařazení balneologických a klinicko-klimatologických studií, statí o školství, o Luhačovicích v umění a písemnictví ve Václavíkově *Luhačovském Zálesí* v kap. X. a XII.

podářilo zvládnout.¹⁶ Na rozdíl od národopisné regionální monografie, jejíž struktura je dána samotným rozsahem a obsahem pojmu lidové kultury, který se navzdory občasnému rozkolísání norem přece jen ustaluje, není metoda komplexní mezioborové regionální monografie vůbec propracována. Starší díla toho druhu jsou buď pouhými sborníky navzájem nijak vnitřně nesouvisejících statí, nebo jsou to tzv. vlastivědy, tedy více nebo častěji méně systematické popisy přírodního bohatství, dějin a kultury určitého kraje, jímž na rozdíl od národopisné monografie nemusí být ani etnograficky ani geograficky, ale spíše administrativně ohraničené území; kromě toho si tento typ vlastivědy neklade za cíl vědeckou interpretaci odborných problémů, nýbrž ulpívá zpravidla programově na pouhém konstatování faktů.¹⁷ Naproti tomu předmět národopisné regionální nebo lokální monografie je autonomní sféra národopisu, které se tato věda ujímá pracovními postupy, jež jsou vlastní jen jí nebo alespoň jí především.

Pokud jde o metodu komplexní interdisciplinární monografie, uvědomujeme si její potřebu především tam, kde se předmět začíná vymykat tradičnímu pojetí národopisu a přestává být zvládnutelný národopisnými badatelskými postupy. Mám na mysli například monografii kolchozu, družstevní vesnice, venkovského města, velkoměsta nebo jeho periferie, průmyslové nebo důlní oblasti atp.¹⁸ V těchto případech zvláště naléhavě vyvstává

nutnost spolupráce se sociologií, ovšemže spolupráce v přesném slova smyslu a nikoliv pouhého suplování sociologie, které nebezpečně zavání diletantismem. Ostatně, na tento problém narážíme všude tam, kde se etnografie snaží sama nalézat odpovědi na otázky, jejichž řešení náleží jiným vědám. Názorným příkladem je chronická koketérie s historií, která způsobuje mnohá nedorozumění: což nebýváme občas na rozpacích, zda máme co činit s prací národopisnou či historickou, jenže tak trochu amatérskou? Zmíněná idea historicko-etnografické monografie měla i v tomto ohledu k diletantismu velmi blízko. Je moc dobře, že jsme této koncepci nepodlehli a nepoznámali vývoj metody regionální národopisné monografie další nezdravou krajností.

S tím souvisí též otázka zastoupení a postavení kapitol z dalších příbuzných oborů v národopisné monografii, jako například archeologie, dialektologie, ale i geografie, antropologie atp. Jsem toho mínění, že těmto oborům je v regionální národopisné monografii možno poskytovat jen takové místo, jaké jim vskutku náleží. Kapitoly z těchto oborů nemohou být rovnocennými partnery kapitol národopisných, ale mohou k nim vytvářet náležité východisko, ovšem jen za předpokladu, že jsou zpracovány na vysoké odborné úrovni. Z hlediska národopisu jsou to pomocné disciplíny a v monografii jde především o možnost využít jejich výsledků pro obohacení a zpřesnění výkladu o vývoji a charakteru lidové kultury. Neporozumění

¹⁵ To je případ některých antropogeografických prací, z nichž etnografický materiál přináší — ovšem v nesourodém kontextu — například monografie *Boržava v Podkarpatské Rusi I—II*, Bratislava 1932 a 1933.

¹⁶ Úlehlův projekt monografie Hornácka počítal se spoluprací zástupců téměř všech biologických a sociálněvědných disciplin. Jeho nereálnost nejlépe potvrzuje to, že i přes vysokou plánovanou finanční podporu ztroskotal.

¹⁷ Příkladem takových prací je většina svazků *Vlastivědy moravské* vycházející od roku 1893 dosud; nebylo v silách ani v možnostech jednotlivců, kteří byli autory svazků Vlastivědy, aby zvládli téma na odborné úrovni. I tak jsou jejich soupisy dobrým východiskem pro povšechnou orientaci v některých vlastivědných oborech. Teprve v nové redakci se zpracovávají poslední svazky kolektivně.

¹⁸ Tuto problematiku naznačují některé systematické návody, např. N. I. Vorobjov, *Programma dlja sbora materialov po izučeniju sovremennogo byta kolchozno-fermnyh i istorii jeho formirovanija u narodnostej Srednego Povolžja*, Sovetskaja etnografija 1951, č. 4, 180—198; toto schema je typickým dokladem dobové vulgarizace pojetí národopisu. Dále viz O. Skalníková, *K otázce o studiu kultury a způsobu života českých a slovenských horníků*, Československá etnografie I, 1953, 153—162.

smyslu tohoto požadavku vede až ke kvantitativní převaze etnografické tematiky a k jejímu přecenění,¹⁹ jak se to projevilo i v původním projektu monografie Moravského Valašska;²⁰ po zkušenostech z práce na monografii Hornácka²¹ mám za to, že i v díle o lidové kultuře na Valašsku, jakož i v proponovaných dalších krajových monografiích a sbornících bude správná koncentrace na národopisnou problematiku, tedy nikoliv extenzivní, nýbrž intenzivní, popřípadě introvertní pohled na lidovou kulturu, který vysvětluje její jednotlivé jevy především z ní samotné, a to za použití výsledků příbuzných a pomocných věd a metod.

Z tohoto pojetí národopisné regionální monografie plyne i její vnitřní rozvržení. Za jeden z hlavních rysů moderní koncepce považují maximální možné soustředění celé monografie i jejích jednotlivých částí na ty otázky, jež právě tato metoda pomáhá úspěšně zodpovídat, totiž na problémy regionálních zvláštností v lidové kultuře a jejích příčin, na problémy etnického charakteru krajové kultury, a to jak jejích jednotlivých složek, tak i její totality, což není s to splňovat monografie tematická. Tyto požadavky ovšem nelze klást mechanisticky na všechny krajové a zejména na lokální monografie, protože v menších oblastech a hlavně v jednotlivých obcích jsou tyto obecné kulturní rysy narmoze nepostižitelné. Onou koncentrací nerozumím však jen povšechné uplatnění této teoretické zásady, nýbrž i její konkrétní aplikaci, která se promítne i do počtu a vzájemného uspořádání kapitol. Zdůrazňuji tuto zásadu hlavně proto, že i v současné době vznikají monografie, v nichž je předmět natolik atomizován, že celkový obraz kultury mizí. Jako výhodné se ukazuje vyjít z vžitě

systematiky lidové kultury, z uzuálního trojdílného schématu, podle něhož se lidová kultura pomocně dělí na materiální, duchovní a sociální. Toto schema se ovšem nemusí do rozvržení monografie promítnout přímo, může v něm být obsaženo jen latentně. Poskytuje záruku logické stavby monografie, protože směřuje od jevů v lidové kultuře fundamentálních k jevům, které na těchto základech vyrostly, tj. od způsobu obživy a zabezpečení lidské existence vůbec až po projevy převážně estetického charakteru, které lidský život neodmyslitelně provázejí.²² Jako ústrojně se jeví postavit do čela národopisné regionální monografie studii o zaměstnání a práci lidu, na ni navázat kapitolami o lidovém stavitelství a kroji, o lidovém výtvarném projevu, o společenských a rodinných vztazích, víře, obřadech a obyčejích a posléze kapitoly o lidové slovesnosti, písni, hudbě a tanci. Tento lapidární návod samozřejmě neplatí paušálně, protože je nutné přihlížet k místním podmínkám, ale v podstatě je použitelný pro regionální i lokální monografii na většině našeho území. Toto pojetí, oproštěné od kapitol etnografických (např. o osvětě, školství, církvi apod.), zajišťuje vnitřní jednotu monografie, kterou musí redakce díla ještě podtrhnout jednotou vnější, formální, spočívající v unifikaci techniky citace, stylu, obrazového vybavení atd. Nezbytné údaje o zeměpisné poloze a prostředí, o dějinách, jazyce apod. lze včlenit ve zkratkovité podobě do úvodní kapitoly, popřípadě výklad o nářečí připojit ke kapitole o lidové slovesnosti.

Závěrem se ještě dotkneme otázky smyslu regionální nebo lokální národopisné monografie. Její význam pro srovnávací vědecké bádání je nesporný a vcelku o něm nikdo nepochybuje. Případnou skepsi k této metodě

¹⁹ U starších monografií to vyplývalo spíš ze snahy po úplnosti z hlediska vlastivědného: K. A. M e d v e c k ý, *Detva*, Detva 1905, a J. B o d n á r, *Myjava*, Myjava 1911.

²⁰ Plán monografie Moravského Valašska, sestavený F. Táborským v roce 1927, předpokládal samostatné kapitoly o přírodním rázu (geologie, fauna, botanika), o demografii, o antropologii, o jazyce, o poměrech náboženských a školství atp.

²¹ *Hornácko (Život a kultura lidu na moravsko-slovenském pomezí v oblasti Bílých Karpat)*, Brno 1966.

²² K tomuto pojetí směřovaly už některé starší návody. Srov. K. M o s z y ń s k i, *O wewnętrznym układzie prac obejmujących całokształt kultury materialnej*, *Lud* XXIII, 1924, 38–42, a J. F a l k o w s k i, *O wewnętrznym układzie prac etnograficznych*, *Lud* XXXV, 1938, 162–168. Dále srov. K. M o s z y ń s k i, *Człowiek (Wstęp do etnografii powszechniej i etnologii)*, Wrocław—Krańów—Warszawa 1958, 22–23.

nejlépe vyvrací skutečnost, že každá srovnávací studie se nezbytně musí opírat o regionální monografie, které se tak stávají jedním z nejcitovanějších druhů vědeckých prací v našem oboru. Rozhodně se tato metoda nepřežije potud, pokud její výsledky nebudou pokrývat souvislá území jednotlivých etnik alespoň v takové míře, aby na tomto základě mohl být budován syntetický obraz o dějinách lidové kultury jednotlivých národů; pokud se takové pokusy dnes už dějí, pokládám je za předčasné.²³ Ostatně i to, jak dlouho a těžce se rodí stěžejní dílo Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV *Dějiny kultury českého lidu* i jejich slovenský protějšek, signalizuje, že pro velké syntézy ještě nedozrál čas. Avšak ani pokrytí většiny území regionálními monografiemi nemusí znamenat vyčerpání všech možností této metody; jak ukazují některé zkušenosti ze zahraničí, ožívá metoda regionální monografie při návratném výzkumu, který pro ni otevírá nové možnosti, především možnost srovnávat vývoj nejen jednotlivých jevů, ale celosti lidové kultury v historickém průřezu. Podotýkám, že zmíněná monografie Brumovic, kterou chystá brněnská národopisná katedra, bude sledovat proměny v životě a kultuře i z tohoto zřetel.

Mimořádný význam mohou mít naše regionální a lokální monografie i pro přípravu národopisného atlasu; při zpracovávání jednotlivých témat mohou sloužit jako východisko, a to hlavně tam, kde zachycují starší, dnes již v terénu zaniklý stav.

Smysl regionální nebo lokální monografie však nespátujeme pouze v jejím významu vědeckém, nýbrž při její realizaci máme stále na paměti, že je to jedna z nejdemokratičtějších forem vědecké práce v národopisu,

která — podobně jako krajové sbírky lidových písní nebo slovesnosti — musí se obracet i k širokým čtenářským vrstvám. Je to forma, již má národopis možnost velmi účinně vstupovat do povědomí veřejnosti, zvláště v té národopisné oblasti, již se monografie týká, a má tak možnost alespoň v této podobě splácet lidu to, co on jako tvůrce a nositel lidové kultury a jako objekt národopisného studia do vědy vkládá. Čtenářský ohlas některých regionálních i lokálních monografií nás přesvědčuje o správnosti tohoto předpokladu.²⁴ Bohužel se nestalo dosud samozřejmým respektovat tuto skutečnost ve způsobu zpracování monografií, a to tak, aby tím neutrpěla odborná, respektive vědecká úroveň výkladu, ale zároveň tak, aby bylo dílo srozumitelné i odborně neškolenému čtenáři, popřípadě aby mu přinášelo jistý požitek a uspokojení už při pouhém prolistování. Musíme hledat jazyk a styl, který by vyhovoval vědeckým i čtenářským nárokům, musíme usilovat o zvolení takové míry vědeckého aparátu (bibliografických odkazů, poznámek, katalogů apod.), která by splňovala požadavky každého, i náročného badatele, ale zároveň nezatarasila cestu k porozumění běžnému čtenáři. Je snad zbytečné zdůrazňovat, že důsledné splnění těchto desiderat není snadné a že je nezbytné volit v mnoha případech kompromisní řešení. Ovšem respekt k zájmu čtenářskému a v současné době i k hledisku nakladatelskému nás přímo nutí, abychom dali přednost ústupkům před sice konsekventním, ale vydavatelsky i čtenářsky mrtvým projektem, udělaným podle všech nejpřísnějších zásad vědecké práce.²⁵ Ostatně i srozumitelně napsané a čte-

²³ Oprávněnost tohoto tvrzení snad nejlépe dokládá problematická reprezentace české a slovenské lidové kultury v kompendiích evropské nebo světové etnografie. Z poslední doby viz např. *JRO-Volkskunde (Europäische Länder)*, München 1963, a *Narody mira (Narody Jevropy)*, Moskva 1964.

²⁴ Např. náklad 1100 výtisků Stolaříkovy monografie goralské vesnice Hřava, Ostrava 1958, byl rozebrán během dvou měsíců, ač samotná obec měla v té době jen málo přes 300 obyvatel. Podobně tomu bylo s populárně vědeckou publikací *Podluží (Kniha o lidovém umění)*, Brno 1962, jejíž náklad 2000 výtisků byl i přes poměrně vysokou cenu rozprodán za tři měsíce.

²⁵ Existence národopisných periodik, sborníků a malotirážních tisků umožňuje publikovat separátně příliš rozsáhlý aparát, například katalogy, a nezatěžovat jím několikatisícové náklady monografií. Není přece žádným tajemstvím, že některé naše analytické práce, zejména průpravné, zajímají jen několik desítek odborníků.

nářsky dostupné údaje může spínovat vysoké vědecké nároky a navíc je vystaveno ještě možnosti veřejné kritiky. Regionální nebo lokální monografií nastavuje národopisec mnoha svým čtenářům zrcadlo; je-li toto zrcadlo křivé nebo zamlžené, snese se na autory nelitostná kritika. Čtenář obeznámený s prostředím svého kraje nebo obce těžce nese nedostatky, nepřesnosti a chyby, jichž se národopisec může i bezděčně dopustit. Tomuto úskalí je třeba předcházet spoluprací autorů s dobrovolnými regionálními pracovníky, sběrateli a znalci, kteří mohou svými konkrétními a detailními znalostmi prostředí velmi plodně přispět při ověřování úplnosti a věrohodnosti jednotlivých faktů, ale zpravidla nemají podmínky ani předpoklady pro to, aby sami zpracovali regionální nebo lokální monografii na dnes žádoucí vědecké úrovni, která vyplývá z profesionalizace národopisu.²⁶

Ponechávám stranou otázku výběru a vymezení hranic národopisné oblasti nebo výběru obce pro národopisnou monografii.²⁷ Nečiním tak proto, že bych tuto otázku podceňoval, právě naopak, pokládám šťastnou volbu za jeden ze základních předpokladů úspěšné práce. Doufám však, že následující tři koreferáty tuto problematiku dost důrazně navodí.

V dějinách našeho národopisu nebyla o projekty regionálních monografií nouze, jenže okolnosti pro jejich naplnění nebyly vždy dost příznivé. Pokoušíme-li se o obnovení tradice těchto prací, jež považujeme za jednu z nejzákladnějších a ničím nenahraditelných metod národopisné vědy, činíme tak s vírou, že se nám podaří posunout toto stoleté úsilí alespoň o krůček dopředu.

Richard Jeřábek

Katedra etnografie a folkloristiky
University J. E. Purkyně, Brno

ÜBER DIE METHODE DER REGIONALEN UND LOKALEN ETHNOGRAPHISCHEN MONOGRAPHIE

Dieser Beitrag, der als Hauptreferat auf der gesamtstaatlichen, den Fragen der regionalen ethnographischen Monographien gewidmeten Konferenz vorgetragen wurde, begründet die Existenz dieser Methode der volkskundlichen Arbeit vom wissenschaftlichen (theoretischen und methodologischen) Standpunkt aus sowie von rein praktischen Aspekten, vor allem vom Gesichtspunkt des Lesers aus. Der Autor hält die regionale oder lokale Monographie keineswegs für die finale Form der wissenschaftlichen Verarbeitung und Auswertung der Erkenntnisse, die durch eine komplexe ethnographische Erforschung gewonnen werden, weil es dieser Methode meist nicht vergönnt ist einen Großteil der Feststellun-

gen in einem breiterem Maß zu verallgemeinern und weiterreichende theoretische Schlüsse daraus zu ziehen. Er bezeichnet diese Methode als Zwischenstufe, die über der einfachen, nach den üblichen Gewohnheiten und Normen für den wissenschaftlichen Gebrauch klassifizierten Materialsammlung steht, die jedoch keinen Anspruch auf eine synthetische Beurteilung von allgemeiner Gültigkeit erhebt. Diese Methode muß materiell reich fundiert und ausgestattet sein, doch die einzelnen Erkenntnisse sollte sie selektiv und bis zu einem gewissen Grad verallgemeinert wiedergeben, damit es möglich sei im Endergebnis wenigstens Teilurteile synthetischen Charakters auszusprechen.

²⁶ Mnoha neškoleným národopiscům 19. a počátku našeho století vděčíme za monografie vesnic, venkovských měst a jejich okolí, ale zároveň si uvědomujeme, že dnes by většina z nich vydavatelsky neobstála.

²⁷ Podnětné jsou v tomto ohledu práce J. Gajka, *Studia nad etnograficzną regionalizacją Polski*, Lud XLVII, 1961, 165—209, a A. Kutrzeby-Pojnarowé, *Zagadnienie regionu w etnografii polskiej a współczesne etnograficzne prace terenowe na obszarze północno-wschodniego Mazowsza*, Kurpie. Puszcza Zielona I, Wrocław—Warszawa—Kraków 1962, 25 n.

einen Unterschied zwischen der thematischen und der regionalen Monographie. Er vertritt die Ansicht, daß sich die dualistische Auffassung bei der sich immer mehr vertiefenden Spezialisierung in der Ethnographie überlebt hat. Kollektive ethnographische Monographien sind heute eigentlich schon Komplexe thematischer Monographien, die der einigenden Konzeption des Gesamtwerkes untergeordnet sind. Von einer Arbeit, die als Monographie bezeichnet wird, fordert der Autor jedoch eine größtmögliche innere Einheit, die auch von der formalen Seite des Werkes gewährleistet werden muß. Dadurch unterscheiden sich Monographien von einfachen Anthologien der regionalen Kultur, deren einzelne Teile weder inhaltlich noch methodisch ein einheitliches Ganzes bilden müssen. Im Gegensatz dazu ist die komplexe ethnographische Monographie eine qualitativ höherstehende Form der Interpretation von Ergebnissen regionaler Studien; sie setzt auch die Anwendung komparativer Gesichtspunkte voraus. Gewisse Gefahren liegen in der Verschiedenheit, die durch das unterschiedliche Niveau der Erforschung einzelner Komponenten der Volkskultur bedingt sind. Deshalb muß die Redaktion einer kollektiven Monographie alle einzelnen Teile der Arbeit immer vom Gesichtspunkt des Ganzen beurteilen und die einigenden Komponenten im Auge behalten.

In der letzten Zeit unterlagen die regionalen Monographien einigermaßen bestimmten schematischen Konzeptionen, die zwar auf viele wichtige Fragen über die Entwicklung der Volkskultur Antwort geben, jedoch nicht das erfüllen, was für manche ältere Arbeiten halb belletristischen Charakters so bezeichnend war — sie treffen die Atmosphäre des volkstümlichen Milieues nicht, sie sind außerstande die Fülle des Lebens des Volkes wiederzugeben. Es ist daher notwendig die Methode der regionalen und lokalen Monographie in dieser Hinsicht zu korrigie-

ktivismus und jede Idealisierung vermieden werden muß.

Der Verfasser hält eine genaue Definition der Problematik der ethnographischen Monographie für das grundlegende Problem und lehnt bisweilen vorkommende Desintegrationstendenzen ab, die sich in ihren Konsequenzen in einem dilettantischen Supplieren anderer wissenschaftlicher Disziplinen, z. B. der Geschichtswissenschaften oder der Soziologie äußern. In diesem Zusammenhang berührt er auch das Problem der interdisziplinären regionalen Monographien, die bisher methodisch noch nicht vollkommen geklärt sind, und beschäftigt sich auch mit der Beziehung zwischen der regionalen und der heimatkundlichen landschaftlichen Monographie. Besondere Aufmerksamkeit widmet er der inneren Struktur der regionalen und lokalen Monographie: er lehnt es ab nicht-ethnographische Kapitel in diese Werke einzureihen und betont die Notwendigkeit einer maximalen Konzentration auf Fragen der regionalen Besonderheiten in der Volkskultur und auf Probleme des ethnischen Charakters der landschaftlichen Kultur.

Abschließend befaßt sich der Autor mit der Stellung und dem Sinn der regionalen und lokalen Monographie in der Ethnographie. Er hebt ihre Bedeutung für allgemeine Studien, für die Komparatistik, für die Arbeit an ethnographischen Atlanten u. ä. hervor und macht auf die Möglichkeit einer wiederholten Forschung aufmerksam. Großer Nachdruck wird darauf gelegt, daß die regionale Monographie als eine der demokratischsten Formen der wissenschaftlichen Arbeit, durch die es der Ethnographie ermöglicht wird in das Bewußtsein der breiten Öffentlichkeit zu treten, auf für den Leser verständlich und attraktiv sei, keinesfalls jedoch um den Preis einer Verminderung der Sachkenntnis bei der wissenschaftlichen Explikation.